

ПЕРЕКЛАДИ

ISSN 1682-5268 (on-line); ISSN 1608-0599 (print)
Shidnij svit, 2024, No. 2, pp. 153–164
doi: <https://doi.org/10.15407/orientw2024.02.153>

CHARAKA SAMHITA. PART I, CHAPTER 13 / TRANSLATION FROM SANSKRIT, INTRODUCTORY ARTICLE AND COMMENTARIES BY D. BURBA

Dmytro Burba

A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine
4, Mykhailo Hrushevskyi St., Kyiv, 01001, Ukraine
boorba@gmail.com

This publication presents the first Ukrainian translation of the thirteenth chapter of the first part of the fundamental Sanskrit treatise on Ayurveda (traditional Indian medicine) *Charaka Samhita*. (For previous chapters, see 2017 issues of *The World of the Orient*). As it exists today, this text is thought to have arisen in the 1st century CE. The translation is of great importance for acquaintance of the Ukrainian readers not only with medical conceptions and life of Ancient India, but also with respective religious and philosophical doctrines.

The subject of the thirteenth chapter is such Ayurvedic procedure as *snehana* or oleation, which means anointing the body with fatty substances or taking them orally. Both oils and animal fats are used and both are applied in their pure form or with vegetable or mineral additives.

The chapter begins with questions asked by the student Agnivesha to the teacher Atreya. It is noteworthy that the last was sitting with adepts of Sankhya or one of the six “orthodox schools of Indian philosophy”. This is evidence of respect of the author (or ancient editors) of *Charaka Samhita* for this branch of ancient Indian science. Agnivesha’s questions actually form the scheme of the chapter.

The chapter outlines indications and contraindications for oleation therapy and lists substances for oleation. A description of their properties and seasonal indications for different types of unctuous substances and contra-indications is given. Significant attention is paid to the dosage and the regimen that a patient may follow. Side reactions of oleation are named and their managements are advised. It is noted that oleation should precede fomentation therapy to which the next chapter is devoted.

Keywords: antiquity; Ayurveda; *Charaka Samhita*; India; oleation; therapy; translation; Sanskrit

ЧАРАКА-САМГІТА.

РОЗДІЛ I, ГЛАВА 13 /

ПЕРЕКЛАД ІЗ САНСКРИТУ, ВСТУПНА СТАТТЯ ТА КОМЕНТАРІ Д. В. БУРБИ

Продовжуємо публікувати переклад одного з трьох засадничих текстів аюрведи (традиційної індійської медицини) “Чарака-самгіта”. Цей номер журналу знайомить читача з тринадцятою главою першого розділу (переклад попередніх глав був оприлюднений журналом “Східний світ” у номерах 1–4 за 2017 рік). Глава присвячена такій аюрведичній процедурі, як “промаслення” (*snehana*), під яким розуміється змащення тіла масними субстанціями та/або прийом їх усередину. Для промаслення використовуються як олії, так і тваринні жири; як у чистому вигляді, так і з рослинними чи мінеральними добавками¹. Усі їх називають терміном *sneha*, який ми переклали словосполученням “субстанція для промаслення”.

© 2024 D. Burba; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The World of the Orient*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Починається глава із запитань, поставлених учнем (Агнівешою) учителеві Атреї. Прикметно, що той, як зазначено, перебував у товаристві адептів санх'ї – однієї з шести “ортодоксальних систем індійської філософії”. Це свідчить про повагу автора (чи давніх редакторів) “Чарака-самгіти” до цієї галузі давньоіндійської вченості. Запитання Агнівеші фактично становлять план глави.

Спочатку в главі перераховуються рослинні² й тваринні субстанції, що можуть використовуватися в процедурі терапевтичного промаслення. Описано властивості кожної з них і вказано пори року, сприятливі для застосування тієї чи іншої субстанції. Далі даються приписи щодо того, чим запивати субстанцію для промаслення, та називаються двадцять чотири різновиди масних лікарських форм і шістьдесят чотири типи речовин для промаслення.

Значна увага приділяється дозуванню промаслення відповідно до особливостей пацієнта й характеру його захворювань. Вживати для промаслення ту чи іншу субстанцію також рекомендується з урахуванням індивідуальних особливостей. Описано показання і протипоказання до промаслення. Даються рекомендації щодо режиму, якого пацієнт має дотримуватися до і під час промаслення. Названі побічні дії промаслення і способи їхньої нейтралізації. Зазначається, що промаслення має передувати такій терапевтичній процедурі, як потогін (якому присвячена наступна глава).

Санскритський текст транслітеровано із семитомного видання “Agniveśa’s Charaka Saṃhita. Text with English Translation & Critical Exposition based on Cakrapāṇi Datta’s Āyurveda Dīpikā by Dr. Ram Karan Sharma and Vaidya Bhagwan Dash” (Varanasi, 2008)³. Нумерація віршів відповідає цьому виданню. Вірш 13.72 складається з трьох (а не двох) рядків. Надрукований з відступом вірш (ми дали йому номер 90.1), що стоїть між віршами 90 і 91, є не в усіх виданнях. Санскритська термінологія передана згідно з рекомендаціями, викладеними в статті “Практична транскрипція санскритських власних назв та термінів в українській мові” [Burba 2018]. Щира подяка А. Ю. Стрелковій за ретельне редагування транслітерації і перекладу.

Розділ I. Загальні положення (sūtrasthāna)

Глава 13. Промаслення (sneha)

1 athātaḥ snehādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ ||

Тепер викладатимемо главу “Промаслення”.

2 iti ha smāha bhagavān ātreyaḥ ||

Так сказав Бгагаван⁴ Атрея.

3 sāmkyaiḥ sāmkyāta-sāmkyeyaiḥ sahāsīnaṃ punarvasum |

jagadd-hitārthaṃ papraccha vahniveśaḥ sva-saṃśayam ||

Заради блага світу Агнівешя⁵ озвучив свої сумніви [Атреї]-Пунарвасу, який сидів з адептами санх'ї, які перелічили те, що має лічитися⁶.

4 kiṃ yonayaḥ kati snehāḥ ke ca sneha-guṇāḥ pṛthak |

kālānupāne ke kasya kati kāśca vicāraṇāḥ ||

“Що є джерелом субстанцій для промаслення і скільки їх? Окремо – які їхні властивості? У який час [вони застосовуються] і разом із чим?⁷ Скільки є препаратів і яких?

5 kati mātrāḥ kathaṃ mātāḥ kā ca keṣūpadiśyate

kaś ca kebhyo hitaḥ snehaḥ prakarṣaḥ snehane ca kaḥ ||

Скільки є різновидів доз і як вони вимірюються? Кому призначаються? Які й кому корисні субстанції для промаслення? І яка тривалість [цієї терапії]?

6 snehyāḥ ke ke na ca snigdhasnigdhati-snigdha-lakṣaṇam |

kiṃ pānāt prathamam pīte jīrṇe kiṃ ca hitāhitam ||

Які показання і протипоказання? Які ознаки [вдалого] промаслення, не[достатнього] промаслення і надлишкового промаслення? Що корисне чи шкідливе перед вживанням жирів і після [вживання], а також після повного їхнього перетравлення?

7 ke mṛdu-krūra-koṣṭhāḥ kā vyāpadaḥ siddhayaś ca kāḥ |

acche saṃśodhane caiva snehe kā vṛttriśyate ||

Які [особливості пацієнтів] з м'яким і твердим калом? Які ускладнення і які засоби їхнього усунення? Який режим при очищувальному й простому промасленні?

8 vicāraṇaḥ keṣu yojyā vidhinā kena tat prabho |
snehasyāmita-vijñāna-jñānam icchāmi veditum ||

Кому які види препаратів приписуються, як готуються? Пане, хочу пізнати безмежну теорію й практику промаслення”.

9 atha tat saṁśaya-cchettā pratyuvāsa punarvasuḥ |
snehānām dvividhā saumya yoniḥ sthāvara-jaṅgamā ||

Тоді [Атрея]-Пунарвасу, щоб розсіяти його сумніви, відповів: “О шляхетний, є два джерела субстанцій для промаслення: нерухомі [рослини] й [тварини], що рухаються.

10 tilaḥ priyālābhiṣukau bibhītakaś citrābhayaīraṇḍa-madhūka-sarṣapāḥ
kusumbha-bilvārūka-mūlakātaśī-nikocakākṣoḍa-karañja-śigrukāḥ ||

Кунжут, пріяла (*Buchanania lanzan* Spreng.), фісташка, бібгітака (*Terminalia bel-lirica* Roxb.), дика рицина (*Baliospermum montanum* Muell – Arg.), абгая (*Terminalia chebula* Linn.), рицина звичайна, солодка, чорна гірчиця, дикий шафран (*Carthamus tinctorius* Linn.), більва, персик, редиска, льон, мавпяче хлібне дерево, акшода (*Al-turites moluccana* Willd.), індійський бук, моринга олійна (*Moringa oleifera* Lam.)

11 snehāsayaḥ sthāvara saṁjñitās tathāsyur jaṅgamā matsya-mṛgāḥ sapakṣiṇaḥ |
teṣāṁ dadhi-kṣīra-ghṛtāmiṣaṁ vasā sneheṣu majjā ca tathopadiśyate ||

названі рослинними носіями субстанцій для промаслення. Також [такими джерелами] можуть бути [істоти], що рухаються: риби, тварини й птахи. Їхні свіже й кисле молоко, топлене масло, жир і кістковий мозок приписуються для промаслення.

12 sarveṣāṁ tailajātānām tila-tailaṁ viśiṣyate |
balārthe snehane cāgryamairāṇḍaṁ tu virecane ||

З усього сімейства олій кунжутова олія вирізняється [в кращий бік] як загальнозміцнювальний засіб і [засіб] промаслення. А рицинова олія – найкраще проносне.

12.1 kaṭūṣṇaṁ tailaṁ airāṇḍaṁ vāta-śleśma-haraṁ guru |
kaṣāya-svādu-tiktaiś ca yojitaṁ pitta-hantrapi ||

Рицинова олія гостра, гаряча, важка, заспокоює вату й капху. У поєднанні з терпким, солодким і гірким пригамовує також пітту⁸.

13 sarpis tailaṁ vasā majjā sarva-snehottamā matāḥ |
eṣu caivottamaṁ sarpiḥ saṁskārasyānuvartanāt||

Топлене масло, олія, жир, кістковий мозок вважаються найкращими з усіх субстанцій для промаслення. З них найкращим є топлене масло – внаслідок піддатливості до корегування [його властивостей іншими речовинами].

14. ghṛtaṁ pittānila-haraṁ rasa-śukraujasāṁ hitam |
nirvāraṇaṁ mṛdu-karaṁ svava-vaṇa-prasādanam ||

Топлене масло заспокоює пітту й вату, корисне для тілесного соку, сперми й оджасу⁹. [Воно] охолоджує, пом'якшує, очищує голос і поліпшує колір [шкіри].

15. māruta-ghnaṁ na ca śleśma-varḍhanaṁ bala-varḍhanam |
tvacuyam uṣṇaṁ sthira-karaṁ tailaṁ yoni-viśodhanam ||

Олія заспокоює вату й не збільшує капху, дарує силу, корисна для шкіри, гаряча, дає стійкість, сприяє чистоті жіночих статевих органів.

16. viddha-bhagnāhata-bhraṣṭa-yoni-karṇa-śiro-ruji |
pauruṣoracaye snehe vyāyāme ceṣyate vasā ||

[Тваринний] жир призначають при пораненнях, переломах, травмах, опущенні матки, вушних і головних болях, для збільшення мужності, промаслення і фізкультури.

17. bala-śukra-rasa-śleśma-medo-majja-vivarḍhanaḥ |
majjā viśeṣato 'sthnām ca balakṛt snehane hitaḥ ||

Кістковий мозок збільшує силу, сперму, тілесний сік, капху, жир і кістковий мозок. Чудовий для зміцнення кісток, збільшення сил і вживається для промаслення.

18 sarpiḥ śaradī pātavyaṁ vasā majjā ca mādhave |
tailaṁ prāvṛṣi nātyuṣṇa-śīte snehaṁ piben naraḥ ||

Топлене масло треба пити восени, жир і мозок – уживати навесні, а олію – у сезон дощів. Хай людина не вживає субстанцій для промаслення в дуже спекотну чи дуже холодну погоду.

19 vāta-pittādhiko rātrāv uṣṇe cāpi piben naraḥ |
śleṣmādhiko divā śīte pibec cāmala-bhāskare ||

Хай людина, у якої надлишок вати й пітти, або [просто] в спеку, вживає субстанцію для промаслення ввечері. А при надлишку капхи або в холодну погоду хай уживає вдень, коли [небо] чисте й [сонце] яскраве.

20 atyuṣṇe vā divā pīto vāta-pittādhikena vā |
mūrcchām pipāsām unmādaṃ kāmālām vā samīrayet ||

Та якщо субстанція для промаслення вживається в надто спекотну погоду вдень чи людиною, у якої надлишок вати й пітти, то це спричиняє непритомність, спрагу, божевілля або жовтяницю.

21 śīte rātrau piban snehaṃ naraḥ śleṣmādhiko 'pi vā |
ānāham aruciṃ sūlaṃ pāṇḍutām vā samṛcchati ||

Якщо ж субстанція для промаслення вживається ввечері в надто холодну погоду чи людиною, у якої надлишок капхи, то це спричиняє закрепи, анорексію, кольки або анемію.

22. jalam uṣṇam ghr̥te peyaṃ yūṣas taile 'nuśasyate |
vasā-majjños tu maṇḍaḥ syāt sarveṣūṣṇam athāmbu vā ||

Топлене масло запивається гарячою водою, олія – овочевою юшкою¹⁰, а жир і кістковий мозок – рисовим відваром. Або хай [пацієнт] запиває все гарячою водою.

23 odanaś ca vilepī ca raso māmsaṃ payo dadhi |
yavāgūḥ sūpa-śākau ca yūṣaḥ kāmbalikaḥ khaḍaḥ ||

Каша-розмазня, густа каша, м'ясний сік, м'ясо, молоко, кисле молоко, ріденька кашка, бобовий суп¹¹, овочі, овочева юшка, камбаліка¹², кхада¹³,

24 saktavas tila-piṣṭaṃ ca madyaṃ lehās tathaiva ca |
bhakṣyam abhyañjanaṃ bastis tathā cottara-bastayaḥ ||

підсмажене борошно, кунжутове тісто, а також вино, алкогольна настоянка, лікувальні препарати, що мають жуватися, мазь, а також клізма й рідина для підмивання,

25 gaṇḍūṣaḥ karṇa-tailaṃ ca nastāḥ karṇākṣi-tarpaṇam |
catur viṃśatir ityetaḥ snehasya pravacāraṇāḥ ||

рідина для полоскання горла, рідини для промивання вух і носа, рідкі ліки для вух і очей – двадцять чотири різновиди масних лікарських форм.

26 accha peyas tu yaḥ sneho na tām āhur vicāraṇām |
snehasya sa bhiṣag dṛṣṭaḥ kalpaḥ prāthama-kalpikaḥ ||

[Не суміш, а] чисте питво для промаслення не називається “препаратом”. Таку субстанцію для промаслення лікарі вважають першокласною.

27 rasaiś copahitaḥ snehaḥ samāsa-vyāsa-yogibhiḥ |
ṣaḍbhis triṣaṣṭidhā samkhyāṃ prāpnotyekaś ca kevalaḥ ||

Поєднанням розділеного й комбінацією з речовинами із шістьма смаками отримують шістдесят три субстанції для промаслення, і [ще] одна – чиста [субстанція].

28 evam etaś catuḥ ṣaṣṭiḥ snehānām pravacāraṇā |
oka-rtu-vyādhi-puruṣān prayojyā jānatā bhavet ||

Отже, є шістдесят чотири типи цих субстанцій для промаслення¹⁴. Хай [лікар] призначає їх, знаючи пори року, звички й хвороби людей.

29 ahorātram ahaḥ kṛtsnam ardhāhaṃ ca pratīkṣate |
pradhānā madhyamā hrasvā sneha-mātrā jarām prati ||

Доза субстанції для промаслення буває великою, середньою і малою – залежно від того, скільки часу вона перетравлюється: день і ніч, весь день чи пів дня.

30 iti tisraḥ samuddiṣṭā mātrāḥ snehasya mānataḥ |
tāsām prayogān vaksyāmi puruṣaṃ puruṣaṃ prati ||

Так описано три відповідні типи доз субстанцій для промаслення. [Далі] розповім про застосування їх відповідно до індивідуальних особливостей людини.

31 prabhūta-sneha-nityā ye kṣut-pipāsā sahā narāḥ |
pāvakaś cottama-balo yeṣāṃ ye cottamā bale ||

Люди, що завжди вживають багато масного й здатні терпіти спрагу й голод, у яких найсильніший вогонь травлення і які самі дуже сильні,

32 gulminaḥ sarpa-daṣṭāś ca visarṣopahatāś ca ye |
unmattāḥ kṛcchra-mūtrāś ca gāḍha-varcasa eva ca ||

і ті, у кого пухлина в черевній порожнині, хто вкушений змією, у кого бешихове запалення, божевільні, у кого біль при сечовипусканні чи закрепи,

33 pibeyur uttamāṃ mātrāṃ tasyāḥ pāne guṇāṅ chṛṇu |
vikārāṅ chamayatyeṣā śīghraṃ samyak prayojitā ||

нехай уживають велику дозу. Почуй про ефект від її вживання. При правильному застосуванні вона швидко полегшує стан при всіх розладах.

34 doṣānukarṣiṇī mātrā sarva-mārgānusāriṇī |
balyā punar nava-kaṭī śarīrendriya-cetasām ||

Доза проходить усіма шляхами [організму] й усуває хвороби. Вона зміцнює та омолоджує тіло, індрії¹⁵ та розум.

35 aruṣka-sphoṭa-piḍakākaṇḍūpāmābhir arditāḥ |
kuṣṭhinaś ca pramīḍhāś ca vāta-śoṇitikaś ca ye ||

У кого висипи на шкірі, фурункули, прищі, свербіж, шкірні хвороби, включно з лепрою, порушення сечової системи, подагра,

36 nātibahv-āśinaś caiva mṛdu-koṣṭhāś tathaiva ca |
pibeyur madhyamāṃ mātrāṃ madhyamāś cāpi ye bale ||

хто не може багато їсти, а також у кого м'який кал і хто пересічний за силою, той хай уживає середню дозу.

37 mātraishā manda-vibhramśā na cātibala-hāriṇī |
sukhena ca snehayati śodhanārthe ca yuḥyate ||

Ця доза є слабким проносним і не дуже ослаблює [людину]. Таке промаслення легко і приписане для очищення.

38 ye tu vṛddhāś ca bālāś ca sukumārāḥ sukhocitāḥ |
rikta-koṣṭhatvam ahitaṃ yeṣāṃ mandāgnayaś ca ye ||

Тим, хто старий, малий, тендітний, привчений до комфорту, кому не на користь пустий кишківник і в кого слабкий вогонь травлення,

39 jvarātīsārakāsāś ca yeṣāṃ cira-samutthitāḥ |
sneha-mātrāṃ pibeyuste hrasvām ye cāvarā bale ||

тим, у кого хронічні лихоманка, діарея, кашель, а також слабосилим слід уживати малу дозу субстанції для промаслення.

40 parihāre sukhā caiśā mātrā snehana bṛmhaṇī |
vṛṣyā balyā nirābādḥā ciraṃ cāryanuvartate ||

Така доза потребує лише малих пересторог, сприяє промасленню, зміцнює, живить, посилює лібідо, дає силу, безпечна й може застосовуватися тривалий час.

41 vāta-pitta-prakṛtaḥ vāta-pitta-vikāriṇaḥ |
cakṣuḥ kāmāḥ kṣatāḥ kṣiṇā vṛddhā bālāś tathā 'balāḥ ||

У кого тілесна конституція типу *vata* чи *nitta* або в кого розлади вати чи пітти, хто бажає мати добрий зір, уражені [туберкульозом]¹⁶, старі, малі, а також безсилі

42 āyuh-prakarṣa-kāmāś ca bala-varṇa-svarārthinaḥ |
puṣṭi-kāmāḥ prajā-kāmāḥ saukumāryārthinaś ca ye ||

і ті, хто бажає довголіття, хто прагне бути сильним і мати добрі зовнішність і глос, хто хоче бути вгодованим, хоче мати дітей і бути молодим,

43 dīptyojaḥ-smṛti-medhāgni-buddhīndriya-balārthinaḥ |
pibeyuḥ sarpir ārtāś ca dāha-śāstra-viśāgnibhiḥ ||

хто прагне мати лиск, оджас, [добрі] пам'ять, розум, вогонь травлення, інтелект, силу індрій, а також страждає від ураження зброєю, отрутою чи вогнем, – хай уживають топле не масло.

44 pravṛddha-śleşma-medas kās cala-sthūla-galodarāḥ |
vāta-vyādhībhīr āviṣṭā vāta-prakṛtayaś ca ye ||

У кого надлишок капхи й жиру або в кого великі відвислі горло й живіт; у кого хвороби, викликані ватою, або тілесна конституція типу *вата*;

45 balaṃ tanutvaṃ laghutāṃ dṛḍhatāṃ sthira-gātratāṃ |
snigdha-ślakṣṇa-tanu-tvaktāṃ ye ca kāṅkṣanti dehinaḥ ||

ті втілені [душі], що хочуть бути сильними, стрункими, легкими, стійкими, мати міцне тіло, лискучу гладеньку ніжну шкіру;

46 kṛmi-koṣṭhāḥ krūra-koṣṭhās tathā nāḍībhīr arditāḥ |
pibeyuḥ śītale kāle tailaṃ tailocitās ca ye ||

у кого глисти чи твердий кал, у кого свищі, а також хто звик до олії, ті хай уживають олію [навіть] у холодну пору року.

47 vātāpata-sahā ye ca rūkṣā bhārādhva-karśitāḥ |
saṃśuṣka-reto rudhirā niṣpīta-kapha-medasaḥ ||

Хто піддається впливу вітру й сонця і в кого пошерхла шкіра, хто виснажений важкою ношею чи тривалою ходою, у кого малокрів'я чи мало сперми, у кого нестача капхи й жиру,

48 asthi-sandhi-sirā-snāyu-marma-koṣṭha-mahā-rujaḥ |
balavān māruto yeṣāṃ khāni cāvṛtya tiṣṭhati ||

у кого сильно болять кістки, суглоби, вени, жили, мармани¹⁷, шлунок чи кишківник, у кого надто сильна вата залишається замкненою в порожнинах [тіла],

49 mahac cāgni-balaṃ yeṣāṃ vasāsātmyāś ca ye narāḥ |
teṣāṃ snehayitavyānāṃ vasā-pānaṃ vidhīyate ||

у кого дуже сильний вогонь травлення, хто звичний до вживання жиру – усім таким людям, яким потрібне промаслення, приписується вживання [тваринного] жиру.

50 dīptāgnayaḥ kleśa-sahā ghasmarāḥ sneha-sevinaḥ |
vātārtāḥ krūra-koṣṭhās ca snehyā majjānam āpnuyuḥ ||

У кого палкий вогонь травлення, хто має долати перешкоди, ненажери, звиклі до масного, [пацієнти] з розладами вати чи твердим калом – хай отримують для промаслення кістковий мозок.

51 yebhyo yebhyo hito yo yaḥ snehaḥ sa parikīrtitaḥ |
snehanasya prakarṣau tu sapta-rātra-trīrātrakau ||

[Так було] описано різновиди промаслення, корисні тим чи іншим [пацієнтам]. Але промаслення може тривати сім ночей або три ночі.

52 svedyāḥ śodhayitavyāś ca rūkṣā vāta-vikāriṇaḥ |
vyāyāma-madya-strī-nityāḥ snehyāḥ syurye ca cintakāḥ ||

Промаслення показане тим, хто проходить потогінні чи очищувальні процедури; у кого пошерхла шкіра; у кого розлади вати; [у житті] в кого завжди фізичні вправи, вино й жінки і хто ментально перевантажений.

53 saṃśodhanād ṛte yeṣāṃ rūkṣaṇaṃ saṃpravakṣyate |
na teṣāṃ snehanaṃ śastam utsanna-kapha-medasām ||

Промаслення не приписується (окрім як для очищення) тим, кому потрібна “підсушувальна” терапія, та тим, у кого забагато капхи й жиру

54 abhiṣyaṇṇānana-gudā nityam andāgnayaś ca ye |
tṛṣṇā-mūrcchāparītās ca garbhīnyas tāluśoṣiṇaḥ ||

і в кого слизові виділення з рота й ануса та завжди слабкий вогонь травлення, хто відчуває спрагу й запаморочення, вагітним і тим, у кого сухість піднебіння,

55 anna-dviṣaś chardayanto jaṭharāma-garārditāḥ |
durbalāś ca pratāntāś ca sneha-glānā madāturāḥ ||

у кого відраза до їжі, блювота, абдомінальні хвороби, розлади травлення, інтоксикація, хто слабосилий, виснажений, хто гидує субстанцією для промаслення, алкоголікам,

56 na snehyā vartamāneṣu na nasto-basti-karmasu |
sneha-pānāt prajāyante teṣāṃ rogāḥ sudāruṇāḥ ||

тим, у кого назальні процедури чи клізми. Їм масне не призначається – [бо] від уживання субстанції для промаслення в них будуть дуже серйозні проблеми зі здоров'ям.

57 purīṣaṃ grathitaṃ rūkṣaṃ vāyur apraguṇo mṛduḥ |
paktākharatvaṃ gaukṣyaṃ ca gātrasyāsnigdha-lakṣaṇam ||

Утруднена дефекація і сухий кал, неприборкана вата, послаблене травлення і сухість тіла – ознаки недостатнього промаслення.

58 vātānulomyaṃ dīpto 'gnir varcaḥ snigdham asaṃhatam |
mārdavaṃ snigdhatā cāṅge snigdhanām upajāyate ||

Правильний рух повітря [з кишківника назовні], запалений вогонь травлення, масткий і м'який кал, м'якість і лиск тіла – це вдаль промаслення.

59 pāṇḍutā gauravaṃ jāḍyaṃ purīṣasyāvīpakvatā |
tandrīr arucir utkleśaḥ syād ati-snigdha-lakṣaṇam ||

Блідість, важкість, апатія, неперетравлена їжа в калі, сонливість, анорексія, худота є ознаками надлишкового промаслення.

60 dravoṣṇam anabhiṣyandi bhojyam annaṃ gramāṇataḥ |
nātisnigdham asaṃkīrṇaṃ śvaḥ snehaṃ pātum icchataḥ ||

Хто хоче завтра вжити субстанцію для промаслення, хай уживає правильну кількість рідкої, гарячої їжі, що не заважає нормальній циркуляції [рідин в організмі]. [Страва] не має бути надто жирною чи змішаною [з гарячого і холодного].

61 pibet saṃśamaṇaṃ sneham anna-kāle prakāṃkṣitaḥ |
śuddhy-arthaṃ punar āhāre naiṣe jīṅṅe piben naraḥ ||

Хай людина, що хоче їсти, у час уживання їжі вживає субстанцію для промаслення з метою заспокоєння [дош]. А задля очищення хай уживає, коли їжа, спожита ввечері, перетравилася.

62 uṣṇodakopacārī syād brahmacārī kṣapāśayaḥ |
śakṛṇ-mūtrānilodgārān udīrṇāṃś ca na dhārayet ||

Хай [той, хто промаслюється], вживає гарячу воду, утримується від сексу, лягає [спати] вночі й не придушує рух угору [відрижки] та бажання випорожнити сечовий міхур і кишківник чи випустити з нього газу.

63 vyāyātam uscair vacanaṃ krodha-śokau himātapau |
varjayed apravātaṃ ca seveta śayanāsanam ||

Хай уникає фізичних вправ, голосних розмов, гніву й горювання, холоду й осоння. Сидить і спить хай там, де немає вітру.

64 snehaṃ pītvā naraḥ snehaṃ pratibhuñjāna eva ca |
sneham ithyopacārādhi jāyante dāruṇā gadāḥ ||

Хай людина так поводиться, коли вживає субстанцію для промаслення і після промаслення. Неправильна поведінка під час промаслення викликає серйозні розлади.

65 mṛdu-koṣṭhas tri-rātreṇa snihyatyacchopasevayā |
snihyati krūra-koṣṭhas¹⁸ tu sapta-rātreṇa mānavaḥ ||

У кого кал м'який, той промаслюється як слід за три ночі. А людина, у якої твердий кал, промаслюється сім ночей.

66 guḍam ikṣu-rasaṃ mastu kṣīramulloḍitaṃ dadhi |
pāyasaṃ kṣāraṃ sarpiḥ kāśmarya-triphalā-rasaṃ ||

Патока, сік цукрової тростини, сироватка, сметана, свіже й кисле молоко, рис, зварений у молоці з цукром, кришяра¹⁹, топлене масло, сік гмеліни деревоподібної (Gmelina arborea Linn) і трьох плодів, [тобто індійського арпусу, Emblica officinalis Gaertn.; гарітакі, Terminalia chebula Linn.; вібгітакі, Terminalia bellirica Roxb.],

67 drākṣā-rasaṃ pīlu-rasaṃ jalam-uṣṇam athāpi vā |
madyaṃ vā taruṇaṃ pītvā mṛdu-koṣṭho viricyate ||
виноградний сік, сік пілу (*Salvadora persica* Linn.) або також гаряча вода чи мо-
лоде вино, – вживання цього діє на людину з м'яким калом як проносне.

68 virecaṃyanti naitāni krūra-koṣṭhaṃ kadācana |
bhavati krūra-koṣṭhasya grahaṇatyulbaṇānilā ||
[Але все] це ніколи не діє як проносне на людей із твердим калом. У тонкому
кишківнику²⁰ людей із твердим калом надто багато вати.

69 udīrṇa-pittā 'lpa-kaphā grahaṇī manda-mārutā |
mṛdu-koṣṭhasya tasmāt sa suvirecyo naraḥ smṛtaḥ ||
У кого кал м'який, у тих на тонкий кишківник сильно впливає пінта, а капха –
мало й вата – трохи. Таку людину називають сприйнятливою до проносного.

70 udīrṇa-pittā grahaṇī yasya cāgni-balaṃ mahat |
bhasmī bhavati tasyāśu snehaḥ pīto 'gni-tejasā ||
У кого на тонкий кишківник сильно впливає пінта й вогонь травлення сильний, у
того спожита субстанція для промаслення швидко спалюється жаром вогню трав-
лення.

71 sa jagdhvā sneha-mātrāṃ tāmojaḥ prakṣārayan balī |
snehāgnir uttamāṃ tṛṣṇāṃ sopasargāṃ udīrayet ||
При прийнятті цієї дози субстанції для промаслення сильний вогонь травлення,
послаблюючи оджас, викликає сильну спрагу з ускладненнями.

72 nālaṃ sneha-samṛddhasya śamāyānnaṃ sugurv api |
sa cet suśītaṃ salilaṃ nāsādayati dahyate |
yathaiṅvāśīviṣaḥ kakṣa-madhyagaḥ sva-viṣāgninā ||
Навіть дуже важка їжа не заспокоює вогонь, що розгорівся від субстанції для
промаслення. Хто не втишує його дуже холодною водою, той згорає – немов отруй-
на змія в замкненому просторі від вогню своєї отрути.

73 ajīrṇe yadi tu snehe tṛṣṇā syāc chardayed bhiṣak |
śītodakaṃ punaḥ pītvā bhuktvā rūkṣānnaṃ ullikhet ||
Якщо [в пацієнта] спрага через неперетравлення субстанції для промаслення,
нехай лікар дасть [йому] блювотне. Коли вип'є холодної води й поїсть твердої їжі –
знову хай викличе блювоту.

74 na sarpiḥ kevalaṃ pitte peyaṃ sāme viśeṣataḥ |
sarvaṃ hyanurajed dehaṃ hantvā samjñāṃ ca mārayet ||
Чисте топлене масло не слід уживати, коли домінує пінта, особливо – з токсина-
ми²¹. Бо [воно], надавши жовтушного кольору всьому тілу і впливаючи на свідомість,
може навіть убити.

75 tandrā sotkleśa ānāho jvaraḥ stambho viśamjñatā |
kuṣṭhāni kaṇḍūḥ pāṇḍutvaṃ śophārśāmsyarucis tṛṣā ||
Сонливість, нудота, закрепи, лихоманка, заціпеніння, непритомність, шкірні хво-
роби (включно з лепрою), свербіж, блідість, набряки, геморої, анорексія, спрага,

76 jaṭharaṃ grahaṇī-doṣāḥ staimityaṃ vākyani-grahaḥ |
śūlam āma-pradoṣās ca jāyante sneha-vibhramāt ||
абдомінальні хвороби, проблеми з тонким кишківником, нерухомість, оніміння,
кольки й хвороби, викликані неповним перетравленням їжі, з'являються через не-
правильне промаслення.

77 tatrāpyullekhanaṃ²² śastaṃ svedaḥ kāla-pratīkṣaṇam |
prati prati vyādhi-balaṃ buddhvā sraṃsanam eva ca ||
У такому разі приписані блювота, потогін, очікувальний нагляд [за пацієнтом].
Звісно, можна також застосувати проносне – з урахуванням у кожному конкретному
випадку сили хвороби.

78 takrāriṣṭa-prayogaś ca rūkṣa-pānānna-sevanam |
mūtrāṇāṃ triphalāyās ca sneha-vyāpatti bheṣajam ||
Звісно, можна також застосувати проносне – з урахуванням у кожному конкретному
випадку сили хвороби.

Ускладнення від промаслення також усуваються вживанням ліків із маслянки; їжі й питва, що сушать; якогось із різновидів сечі й “трьох плодів”.

79 akāle cāhitaś caiva mātrayā na ca uojitaḥ |
sneho mithyopacārāc ca vyāpadyetātisevitaḥ ||

Промаслення не на користь, коли робиться не в той час чи неправильною дозою; при неправильній поведінці [пацієнта] чи надмірності воно викликає ускладнення.

80 snehāt praskandanam jantus trirātroparataḥ pibet |
snehavad dravam uṣṇam ca tryaham bhuktvā rasaudanam ||

Через три доби після промаслення, споживаючи протягом трьох діб масне питво й гарячу кашу-розмазну з м'ясним соком, хай людина вип'є проносне.

81 ekāhoparatas tadvad bhuktvā pracchardanam pibet |
syāt tv asaṃśodhanārthīye vṛttiḥ snehe viriktavat ||

Провівши так один день, хай [пацієнт] приймає блювотне.

Якщо не було очищення [проносним], поведінка [пацієнта] при промасленні хай буде як для того, хто приймав проносне.

82 sneha-dviṣaḥ snehanityā mṛdu-koṣṭhās ca ye narāḥ |
kleśāsahā madya-nityās teṣām iṣṭā vicāraṇā ||

Люди, у яких відраза до масного або які, [навпаки], звикли до масного й у кого м'який кал, які не терплять утруднень, завжди пиячать, – їм бажано [вживати] “препарат”, [а не чисту субстанцію для промаслення].

83 lāva-taittira-māyūra-hāṃsa-vārāha-kaukuṭāḥ |
gavyājaurabhra-mātsyās ca rasāḥ syuḥ snehane hitāḥ ||

М'ясний сік із перепілки, чорної куріпки, павича, лебедя, свинини, індійської куріпки-шпорінг, яловичини, козлятини, гірського барана, риби буде корисним у промасленні.

84 yava-kola-kulatthās ca snehāḥ sagaḍa-śarkarāḥ |
dāḍimaṃ dadhi savyoṣaṃ rasa saṃyoga-saṃgrahaḥ ||

З м'ясним соком поєднуються ячмінь, зизифус, кінський горошок (*Dolichos biflorus* Linn.), масні субстанції, патока, цукор, гранат, сир і суміш трьох спецій²³.

85 snehayanti tilāḥ pūrvam jagdhāḥ sasneha-phāṇitaḥ |
kṛṣarās ca bahu-snehās tila-kāmbalikās tathā ||

[Якщо] перед [їжею вжити зерна] кунжуту із субстанцією для промаслення і патокою, кришярою з великою кількістю субстанції для промаслення, а також кунжуту та камбалікою, вони промаслюють.

86 phāṇitaṃ śṛṅgaveram ca tailaṃ ca surayā saha |
pibed rūkṣo bhṛtaḥ māṃsair jīṅṅe'śnīyāc ca bhojanam ||

Зневоднений [пацієнт] хай уживає патоку, [сік] імбиру, олію з вином. Після перетравлення [цього] хай з'їсть страву з рубаним м'ясом.

87 tailaṃ surayā maṇḍena vasāṃ majjānam eva vā |
piban saphāṇitaṃ kṣīraṃ naraḥ snihyati vātikaḥ ||

Людина з тілесною конституцією типу вата хай промаслюється, вживаючи олію з невеликою кількістю вина, [тваринний] жир і кістковий мозок із патокою та молоком.

88 dhāroṣṇam sneha-samyuktaṃ pītvā saśarkaram payaḥ |
naraḥ snihyati pītvā vā saram dadhnaḥ saphāṇitam ||

Людина промаслюється, вживаючи парне молоко з цукром, змішане із субстанцією для промаслення, або вживаючи йогурт із патокою.

89 pāñca-prasṛtikī peyā pāyaso māṣa-miśrakaḥ |
kṣīra-siddho bahu-snehaḥ snehayed acirān naram ||

Кашка паньча-прасритікі з рідкою солодкою молочною кашею і машем (*Vigna mungo* Linn.), змішана зі значною кількістю масного, швидко промаслить людину.

90 sarpis-taila-vasā-majjā-taṇḍula-prasṛtaiḥ śṛ(kṛ)tā²⁴ |
pāñca-prasṛtikī peyā peyā snehanam icchatā ||

Кашка паньча-прасритікі, приготована з топленого масла, олії, [тваринного] жиру, кісткового мозку й рису, [взятих] по жмені²⁵ [кожного інгредієнта], має вживатися тим, хто хоче промаслитися.

90.1 śaukaro vā rasah snigdhaḥ sarpir-lavana-samyutaḥ |
pīto dvir-vāsare yatnāt snehayed acirān naram ||

Масний завдяки змішуванню з топленим маслом і сіллю сік зі свинини, що вживається двічі на день, швидко промаслить людину.

91 grāmyānūpaudakaṃ māṃsaṃ guḍaṃ dadhi payas tilān |
kuṣṭhī śothī pramehī ca snehane na prayojayet ||

У кого шкірні хвороби, включно з лепрою, набряки чи проблеми із сечовою системою, [той] хай не вживає для промаслення м'ясо свійських, болотяних чи водяних істот, патоку, кисле і свіже молоко, кунжут.

92 snehair yathārhaṃ tān siddhaiḥ snehayed avikāribhiḥ |
pippalībhīr harītakā siddhais tri-phalayā'pi vā ||

Якщо треба, хай промаслюються такою, що не викликає ускладнень, субстанцією, приготованою з довгим перцем, гарітаки²⁶ й “трьома плодами”.

93 drākṣāmalaka-yūṣābhyāṃ dadhnā cāmlena sādhayet |
vyoṣagarbhaṃ bhiṣak snehaṃ pītvā snihyati taṃ naraḥ ||

Хай лікар приготує субстанцію для промаслення з виноградним соком, соком індійського агрусу (*Emblica officinalis* Gaertn.) й кислим молоком, а також сумішшю чорного перцю, довгого перцю та імбиру. Вживши це, людина промаслюється.

94 yava-kola-kulatthānāṃ rasāḥ kṣāraḥ surā dadhi |
kṣīra-sarpīś ca tat siddhaṃ snehanīyaṃ ghṛtottamaṃ ||

Найкраще топлене масло для промаслення – те масло, що приготоване з молока й змішане з відваром ячменю, зизифусу, кінського горошку, а також із содою, вином і кислим молоком.

95 taila-majja-vasā-sarpir-badara-triphalā-rasaiḥ |
yoni-śukra-pradoṣeṣu sādhayitvā prayojayet ||

Для лікування гінекологічних розладів чи проблем зі спермою хай [лікар] приписує олію, кістковий мозок, [тваринний] жир і топлене масло, приготовані з відваром зизифусу й “трьох плодів”.

96 grhṇāty ambu yathā vastraṃ prasravaty adhikaṃ yathā |
yathāgni jīryati snehas tathā sravati cādhiḥ ||

Як вода [в невеликій кількості] насичує тканину, а надлишок стікає, так вогонь травлення поглинає [невелику кількість] субстанції для промаслення, і [лише] надлишок тече [на потреби промаслення].

97 yathā vā 'kledya mṛt-piṇḍam āsiktaṃ tvarayā jalam |
sravati sraṃsate snehas tathā tvarita-sevitaḥ ||

Або як вода, вилита на грудку глини, швидко стікає, не розмочивши [її], так поспішно вжита субстанція для промаслення тече-витікає, [не промасливши].

98 lavaṇorahitāḥ snehāḥ snehayanty acirān naram |
tadd hy abhiṣyandy arūkṣaṃ ca sūkṣmaṃ uṣṇaṃ vyavāyi ca ||

Людину швидко промаслюють субстанції для промаслення, приготовані із сіллю, бо вона блокує канали циркуляції, не суха, проходить через тонкі канали, гаряча й дифузійна.

99 sneham agre prayuñjīta tataḥ svedam anantaram |
sneha-svedoparannasya saṃśodhanam athetarat ||

Спочатку застосовується промаслення, потім – потогін теж. Після промаслення й потогону [робиться] також очищення.

tatra ślokaḥ

Підсумковий вірш

100 snehāḥ sneha-vidhiḥ kṛtsna vyāpat siddhiḥ sabheṣajā |
yathā praśnaṃ bhagavatā vyāhṛtaṃ cāndrabhāginā ||

Так паном [Атреєю]-Чандрабгагіном у відповідь на запитання розказано [про такі речі]: субстанції для промаслення, процедура промаслення, усі ускладнення і приготування ліків.

ityagniveśa-kṛte tantre caraka-pratisamśkṛte śloka-sthāne snehādhyāyo nāma trayodaśo 'dhyāyaḥ

Так у трактаті Агнівеші, відтвореному Чаракою, у розділі “Загальні положення” закінчується тринадцята глава, що має назву “Промаслення”.

¹ У наш час для змашення шкіри широко застосовуються не рослинні чи тваринні, а мінеральні жири, найвідомішим з яких є вазелін, зареєстрований також як харчова добавка E905b. Винахідник вазеліну Роберт Чізборо стверджував, що щодня з’їдає ложку цієї речовини [Schwager 1998].

² У цій главі (як і в усій “Чарака-самгіті”) іноді вживаються різні санскритські назви однієї рослини (наприклад, зизифусу).

³ Про кілька виправлених одруків сказано в примітках; при виправленні ми звірялися з іншими виданнями.

⁴ Bhagavān (називний відмінок від bhagavant) – (1) пан; (2) Бог.

⁵ У вірші Агнівеша названий Вагнівешєю тому, що одне зі значень слова vahni – “вогонь” (так само, як і слова agni).

⁶ Тут гра словом sāmkyā. Дослівно це “рахунок, число, міркування”, але також назва однієї із шести традиційних “індійських систем філософії” (darśana), яка розглядає вияв матерії в процесі переходу від тонкого рівня до грубого й складає перелік елементів світобудови.

⁷ Анураною (anurāna) називають те, що вживається разом з ліками або після них.

⁸ Вважається, що біологічний організм формують три субстанції (doṣa): vāta – “фізіологічне повітря”, утворене поєднанням ефіру й повітря; pitta – “фізіологічний вогонь”, утворений поєднанням вогню й води; kapha – слиз, утворений поєднанням землі й води.

⁹ Ojas – життєздатність, енергія організму, сяйво.

¹⁰ Українське слово *юшка* споріднене із санскритським yūṣa.

¹¹ Вважається, що в українську мову слова *суп* і діалектне *зупа* потрапили з французької (імовірно, через російську й польську), але в санскриті теж є дуже близький за звучанням відповідник: sūra. Гіпотетичним попередником етимологи називають праіндоевропейське *sū-.

¹² Камбаліка – кисле молоко, змішане із сироваткою та оцтом.

¹³ Кхада – маслянка зі звареними в ній кислими овочами й спеціями.

¹⁴ У виданні [Agniveśa’s Caraka Saṃhita 2008] зауважено, що в 64 типи не входять чисті субстанції, що приймаються перорально – лише “для масажу тощо”.

¹⁵ Індрії (indriya) – п’ять зовнішніх чуттів (зір, слух, тактильне чуття, нюх і смак) і п’ять знярядь дії (руки, ноги, органи мовлення, виділення і розмноження). Як одинадцята (внутрішня) індрія часто фігурує розум (manas).

¹⁶ Термін kṣata означає “поранений”, але так називали також хворих на відкриту форму туберкульозу легень.

¹⁷ Мармани (marman; наз. відмінок marma) – життєво важливі органи або точки на тілі, пов’язані з ними.

¹⁸ У виданні [Agniveśa’s Caraka Saṃhita 2008] помилково надруковано kroṣṭhas.

¹⁹ Кришьяра (kṛṣāra) – каша з кунжуту, рису й чорного машу (Vigna mungo Linn.).

²⁰ Термін grahaṇī стосується всього тонкого кишківника, включно з дванадцятипалою кишкою.

²¹ Мається на увазі āma – продукти неповного перетравлення їжі.

²² У виданні [Agniveśa’s Caraka Saṃhita 2008] надруковано (очевидно, помилково) tatrāty; друкуємо згідно з виданнями [Charaka Saṃhita 1949] та [The Charaka-Saṃhita 1897].

²³ Суміш чорного перцю, довгого перцю та імбиру.

²⁴ У виданні [The Charaka-Saṃhita 1897] надруковано kṛtā (“зроблена”). Але у виданнях [Caraka Saṃhita 1941] та [Agniveśa’s Caraka Saṃhita 2008] kṛ взято в дужки, натомість додано śṛ.

²⁵ Жменя (prasṛti) – міра ваги, 96 г.

²⁶ Гарітакі (harītakī), або abhayā, – терміналія хебула, Terminalia chebula Linn.

REFERENCES

Agniveśa's Caraka Saṃhita. Text with English Translation and Critical Exposition based on Cakrapāṇi Datta's Āyurveda Dīpikā, In seven vols (2008), by Dr. Ram Karan Sharma and Vaidya Bhagwan Dash, Vol. 1, Chowkhamba Press, Varanasi. (Partly in Sanskrit).

Burba D. (2018), "Praktychna transkryptsiiia sanskrytskykh vlasnykh nazv ta terminiv v ukraïnskii movi", *Shidnij svit*, No. 1, pp. 104–122. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2018.01.104>

Caraka Saṃhita (Agniveśa Saṃhita as revised by Caraka and Dr̥ḍhabala), with Āyurveda Dīpikā, the commentary of Cakrapāṇi Datta (1941), Vaidya Jādavaji Trivikramji Ācārya (ed.), Third edition, Satyabhāmābhāi Pāndurang, Bombay. (In Sanskrit).

Charaka Samhita, with introduction, commentary and indices including English, Hindi and Gujarati translations, in six vols (1949), Sri Gulabkunverba Ayurvedic Society (ed.), Vol. 2, Ayurveda Mudranalay, Jamanagar. (Partly in Sanskrit).

Charaka Samhita. Handbook on Ayurveda, in two vols (2003), Gabriel Van Loon (ed.), Vol. 1, Lulu Inc., Morrisville.

Charaka-Samhita (1892), translated into English and published by Kaviraj Avinash Chandra Kaviratna, Pt. V, Corinthian Press, Calcutta.

Rāy P. and Gupta H. N. (1965), *Caraka Saṃhita (a Scientific Synopsis)*, National Institute of Sciences of India, New Delhi.

Schwager E. (1998), "From Petroleum Jelly to Riches", *Drug News & Perspectives*, No. 11 (2), p. 127–128.

The Charaka-Samhita by Mahamuni Agnivesha, revised by Maharshi Charaka (1897), compiled and edited by Kabiraj Debendranath Sen and Kabiraj Upendranath Sen, Dhanvantary Meśin Yantra, Calcutta. (In Sanskrit).

The Charakasamhitā of Agniveśa Revised by Charaka and Dridhabala (1937), Sāhitya Āyurvedācharya Pandit Tārādatta Patna (ed.), Pt. I, Vidyavilas Press, Benares. (In Sanskrit).

ЧАРАКА-САМГІТА.

Розділ I, глава 13 /

Переклад із санскриту, вступна стаття та коментарі Д. В. Бурби

У цій публікації представлено перший український переклад тринадцятої глави першого розділу фундаментального санскритського трактату з аюрведи (традиційної індійської медицини) "Чарака-самгіта", який набув теперішнього вигляду, ймовірно, у I ст. н. е. (попередні глави див. у номерах журналу "Східний світ" за 2017 рік). Переклад має велике значення для ознайомлення українського читача не лише з медичними концепціями та побутом Давньої Індії, а й з її релігійно-філософськими доктринами.

Тринадцята глава присвячена такій аюрведичній процедурі, як "промаслення" (snehana), під яким розуміється змащення тіла масними субстанціями та/або прийом їх усередину. Для промаслення використовуються як олії, так і тваринні жири; як у чистому вигляді, так і з рослинними чи мінеральними добавками.

Починається глава із запитань, поставлених учнем (Агнівешою) учителеві Атреї. Прикметно, що той, як зазначено, перебував у товаристві адептів санх'ї – однієї з шести "ортодоксальних систем індійської філософії". Це свідчить про повагу автора (чи давніх редакторів) "Чарака-самгіти" до цієї галузі давньоіндійської вченості. Запитання Агнівеші фактично становлять план глави.

У главі перераховуються показання і протипоказання до терапевтичного промаслення, а також субстанції, що можуть використовуватися в процедурі промаслення. Описано властивості кожної з них і вказано пори року, сприятливі для застосування тієї чи іншої субстанції. Значна увага приділяється дозуванню промаслення і режиму, якого пацієнт має дотримуватися до й під час промаслення. Названо побічні дії промаслення і способи їхньої нейтралізації. Зазначається, що промаслення має передувати такій терапевтичній процедурі, як потогін (якому присвячена наступна глава).

Ключові слова: античність; аюрведа; Індія; медицина; переклад; промаслення; самгіта; санскрит; Чарака

Переклад надійшов до редакції 7.04.2024